

Islamic Knowledge and Insight

معرفت و بصیرت اسلامی

Dissecting the Religious Approach to the Network of Security Challenges in Artificial Intelligence

کالبدشکافی رویکرد دینی در مواجهه با شبکه چالش‌های امنیتی هوش مصنوعی

1. Fatemeh Moradzadeh : MA Student, Department of Theology and Islamic Studies, Imam Reza University, Mashhad, Iran.

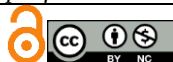
2. Nematollah Firoozi *: Assistant Professor, Department of Theology and Islamic Studies, Imam Reza International University, Mashhad, Iran (Email: firoozi@imamreza.ac.ir)

3. Vajiheh Gol Makani : Lecturer, Department of Theology and Islamic Studies, Mashhad, Iran.

Abstract

This study aims to dissect the religious approach to the network of security challenges in artificial intelligence. In recent years, advanced artificial intelligence technology has rapidly integrated into human life, becoming an essential tool. As one of the foundational technologies, artificial intelligence possesses unique capabilities that can bring about a significant transformation in various fields of science. However, there remain numerous ambiguities regarding religiously based approaches to artificial intelligence. This study, employing a descriptive-analytical method, seeks to answer the question: What is the jurisprudential perspective on the positive and negative consequences of artificial intelligence usage? The findings of this study indicate that jurisprudence, as an ethical and religious guide, can lead to a substantial transformation in the domain of international laws and regulations governing the use of this technology, as well as in the professional ethics of its users, particularly in preventing security threats and maintaining public peace.

Keywords: Artificial intelligence, religion, jurisprudence, professional ethics, social security

How to cite: Moradzadeh, F., Firoozi, N., Gol Makani, V. (2024). Dissecting the Religious Approach to the Network of Security Challenges in Artificial Intelligence. *Islamic Knowledge and Insight*, 2(4), 110-128.

© 2024 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Submit Date: 2024-12-25

Revise Date: 2025-02-21

Accept Date: 2025-03-12

Publish Date: 2025-03-17

۱. فاطمه مرادزاده : دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه امام رضا علیه السلام، مشهد، ایران

۲. نعمت الله فیروزی : استادیار، گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه بین المللی امام رضا علیه السلام، مشهد، ایران. (پست الکترونیک: firoozi@imamreza.ac.ir)

۳. وجیه گل مکانی : مدرس، گروه الهیات و معارف اسلامی، مشهد، ایران.

چکیده

این پژوهش با هدف کالبدشکافی رویکرد دینی در مواجهه با شبکه چالش‌های امنیتی هوش مصنوعی، انجام شده است. در سال‌های اخیر فناوری پیشرفته هوش مصنوعی به سرعت جای خود را در زندگی بشر باز کرده و به ابزاری اساسی در زندگی بدل گشته است. این فناوری به عنوان یکی از تکنولوژی‌های مبنایی، دارای توانایی‌های منحصر بفردی است که قادر به ایجاد تحولی بزرگ در علوم مختلف می‌باشد. با این وجود، هنوز ابهامات زیادی درباره رویکردهای مبتنی بر آموزه‌های دینی نسبت به هوش مصنوعی وجود دارد. این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به این سوال پاسخ می‌دهد که رویکرد فقه نسبت به پیامدهای مثبت و منفی بکارگیری هوش مصنوعی چیست؟ یافته‌های این نوشتار نشان می‌دهد فقه به عنوان یک راهنمای اخلاقی و شرعی قادر است تحولی جدی در حوزه قوانین و مقررات بین المللی بکارگیری این فناوری و همچنین اخلاق حرفه‌ای کاربران آن، به ویژه در زمینه جلوگیری از تهدیدات امنیتی و حفظ صلح عمومی ایجاد کند.

کلیدواژه‌ها: هوش مصنوعی، دین، فقه، اخلاق حرفه‌ای، امنیت اجتماعی

شیوه استناددهی: مرادزاده، فاطمه، فیروزی، نعمت الله، گل مکانی، وجیه. (۱۴۰۳). کالبدشکافی رویکرد دینی در مواجهه با شبکه چالش‌های امنیتی هوش مصنوعی. *معرفت و بصیرت اسلامی*، ۲(۴)، ۱۱۰-۱۲۸.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۱۰/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۲

تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۱۲/۲۷

مقدمه

هوش مصنوعی^۱ (AI) یکی از نوآوری‌های مهم و پیچیده‌ی فناوری مدرن است که به طور فزاینده‌ای در جنبه‌های مختلف زندگی بشر نفوذ کرده و پیامدهای متعددی در جنبه‌های مختلف زندگی دارد. این تکنولوژی در مواردی از جمله تصمیم‌گیری‌های پزشکی (Sadoughi & Abbas Sheikh, 2011)، حقوق و قضا (Farajollahi, 2015)، جنگ‌ها و تسلیحات نظامی (Abdi & Samimi, 2010)، برقراری امنیت در دنیای حقیقی و فضای مجازی (Ghiamatyoun, 2015)، بازاریابی، تجارت (Sadeghi & Mehdi, 2019)، حمل و نقل (Barzegar & Gholamhossein, 2019)، شرکت‌ها و کارخانه‌ها (Nazarpour et al., 2020) و استخراج اطلاعات کشاورزی و مدل‌سازی (Mahdizadeh, 2017) کاربرد دارد.

با پیشرفت تکنولوژی، انتظار می‌رود که نقش این فناوری روز به روز بیشتر و برجسته‌تر شود اما آنچه که در این پژوهش به دنبال آن هستیم بررسی دینی و فقهی چالش‌هایی است که با بهره‌برداری از هوش مصنوعی برای امنیت اجتماعی ایجاد می‌کند. اسلام تأکید فراوانی نسبت به حفظ حریم خصوصی و امنیت افراد دارد لذا در این راستا بکارگیری هوش مصنوعی نباید منجر به نقض حریم خصوصی افراد شود. استفاده از این تکنولوژی باید در نهایت منجر به رشد و توسعه جامعه بصورت مشروع و اخلاقی شود.

رهبر معظم انقلاب در سخنان متعددی، خواستار پیشرفت عمیق کشور در زمینه هوش مصنوعی شده و تأکید می‌کنند: «در مسئله هوش مصنوعی بهره‌بردار بودن امتیاز نیست. لایه‌های عمیقی دارد که باید بر آن‌ها مسلط شد. اگر به لایه‌های زیرساختی هوش مصنوعی نرسیم ممکن است در دنیا آژانسی برای هوش مصنوعی مثل انرژی اتمی تشکیل دهند و مانع پیشرفت کشور شوند»^۲.

به طور کلی هوش مصنوعی با وجود پیامدهای مثبت و منفی، نیازمند نظارت دقیق و اعمال اصول اخلاقی و شرعی است. در این میان، قرآن و فقه می‌تواند به عنوان یک راهنمای اخلاقی و شرعی در استفاده بهینه و صحیح از هوش مصنوعی نقش مهمی ایفا کند. تنظیم مقررات و چارچوب‌های قانونی مناسب با توجه به اصول دینی می‌تواند به کاهش پیامدهای منفی و افزایش فواید هوش مصنوعی در جامعه کمک کند. لذا پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش است که پیامدهای بهره‌مندی از هوش مصنوعی در سطح فردی و اجتماعی و حاکمیتی از نظر آموزه‌های فقهی و قرآنی چیست؟

پیشینه پژوهش

به دنبال پیشرفت و روزافزون استفاده از هوش مصنوعی، چالش‌هایی مطرح می‌شود که پرداختن به آن‌ها از دیدگاه علمی و فقهی می‌تواند به موارد بسیاری در زندگی انسان‌ها در جامعه کمک کند. مسئله مهمی که در استفاده از هوش مصنوعی مطرح است موضوع امنیت است. توماس سی. کینگ و همکارانش (۱۴۰۲) در پژوهشی تحت عنوان «جرائم هوش مصنوعی یک تحلیل بین رشته‌ای؛ تهدیدات و راه حل‌های قابل پیش‌بینی» به بررسی جرائمی می‌پردازند که در استفاده از این تکنولوژی با آن‌ها روبرو می‌شویم. آن‌ها در این پژوهش راه‌های حقوقی را مورد بررسی قرار می‌دهند (King et al., 2023). فراهانی و کوهشاهی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «هوش مصنوعی و نقض حقوق بشر و مسئولیت آن» به بررسی نقض حقوق بشر توسط هوش مصنوعی و به مخاطره افتادن امنیت فردی اشاره دارند (Farahani & Mirzadeh Kouhshahi, 2022). ولی‌پور و اسماعیلی (۱۴۰۰) نیز در پژوهشی تحت عنوان «امکان سنجی مسئولیت مدنی هوش مصنوعی عمومی ناشی از ایجاد ضرر در حقوق مدنی» به بررسی حقوقی ضرر ناشی از استفاده از هوش مصنوعی می‌پردازند. اشتغال و امنیت شغلی از دیگر موارد

^۲ <https://www.entekhab.ir/fa/news/812422> تاریخ ششم

مربوط به مفهوم گسترده امنیت است که در استفاده از هوش مصنوعی مطرح میشود (Valipour & Esmaeili, 2021). قاسم پور و صفایی (۱۴۰۳) در پژوهشی تحت عنوان «مسائل حقوقی ناشی از هوش مصنوعی در زمینه حقوق کار» به این مورد از نگاه حقوق پرداخته‌اند (Ghasempour & Safaei, 2024). در زمینه امنیت اقتصادی رستمی (۱۴۰۱) در پژوهشی به بررسی کاربرد هوش مصنوعی در سیستم‌های مالی از دیدگاه اقتصاد اسلامی با نگاهی فقهی به این مسئله پرداخته‌اند. هوش مصنوعی در زمینه پزشکی و درمان هم میتواند نقش مهمی را ایفا کند (Rostami, 2022) و این مسئله‌ای است که آلبو کرمی (۱۴۰۳) در پژوهشی تحت عنوان «مروری بر نقش هوش مصنوعی در مدیریت درمان بیماران در بیمارستان: از پذیرش تا درمان» به آن پرداخته است (Albokarami, 2024).

پژوهش حاضر با نگاهی متفاوت به بررسی چالش‌های امنیتی هوش مصنوعی از منظر آموزه‌های دینی و فقهی می‌پردازد. برخلاف بسیاری از تحقیقات قبلی که بیشتر بر جنبه‌های فنی یا حقوقی این موضوع تمرکز داشته‌اند، این تحقیق تلاش می‌کند تا پیامدهای مثبت و منفی هوش مصنوعی را با اصول اخلاقی و شرعی اسلام تطبیق دهد. یکی از ویژگی‌های متمایز این پژوهش، تأکید بر موضوعات حساس امنیت اجتماعی و حریم خصوصی از دیدگاه فقه اسلامی است، که کمتر در مطالعات دیگر مورد توجه قرار گرفته است. این نگاه جامع و مبتنی بر ارزش‌های دینی، راهی تازه برای تحلیل پیامدهای استفاده از این فناوری پیشرفته ارائه می‌دهد و تلاش دارد تا استفاده از هوش مصنوعی را در راستای رشد اخلاقی و اجتماعی قرار دهد.

مفهوم شناسی

۱. هوش مصنوعی

هوش مصنوعی در حقیقت هوش ماشین هاست. دارای رفتارهایی چون استدلال، تصمیم‌گیری منطقی، تفکر و یادگیری میباشند (Desouza, 2002). فرایند این شبیه‌سازی بسیار پیچیده است و میتوان گفت که این دانش حاصل به کارگیری همزمان علوم و فنونی

چون فلسفه، ریاضیات، رایانه، نورولوژی، روانشناسی و بسیاری از علوم دیگر می‌باشد (Aghajani, 2021). این دانش از قدمت و تاریخچه طولانی برخوردار است (Motalabi Karbakandi, 2013).

امروزه دانشمندان سعی دارند ماشین‌های هوشمندی تولید کنند که علاوه بر استدلال و تصمیم‌گیری منطقی، از احساسات نیز برخوردار باشند (Saleh Abadi, 2019). هوش مصنوعی از شاخه‌های متعددی چون یادگیری ماشین، بینایی، الگوریتم ژنتیک، شبکه‌های عصبی، سیستم‌های خبره، رباتیک و بسیاری دیگر تشکیل شده که به‌اختصار به تعریف برخی پرداخته میشود. برای مثال یادگیری ماشین سیستمهایی با قابلیت یادگیری از داده‌ها میباشند (Aghajani, 2021). بینایی ماشین جهت توانمندسازی ماشین و رایانه در راستای تحلیل و درک تصاویر و پردازش زبان طبیعی، جهت استفاده از رایانه برای پردازش زبان گفتاری و نوشتاری توسعه یافته است (Saedi Razi, 2020). شبکه‌های عصبی که در حقیقت قادر به انجام عملیاتی همانند سیستم‌های طبیعی عصبی انسان یا حیوانات هستند. رباتیک و الگوریتم ژنتیک نیز از دیگر شاخه‌های هوش مصنوعی میباشند (Saraabadani, 2018).

۲. فقه

فقه در لغت «دانستن و فهمیدن» معنا شده است (Firoozabadi, 1994) و در اصطلاح عبارت است از علم به احکام شرعی یا به بیانی دیگر شناخت و کسب وظیفه عملی مکلف از منابع و ادله شرعی (Meshkini, 1995). واژه «فقه» در رویکرد خاص و یا به عبارتی «فقه اصغر»، به معنای علم و آگاهی دقیق به احکام شرعی عملی تعریف میشود و در رویکرد عام یا همان «فقه اکبر»، عقاید و اصول دین، اخلاق و عرفان، احکام و معارف دینی را شامل می‌شود (Tahanawi, 1997).

بطور کلی می‌توان گفت که «فقه» مفهومی است در اسلام که به نظام حقوقی و قانونی دین اسلام و قوانین شرعی مربوط می‌شود. فقه شامل بررسی و تبیین قوانین دینی در زمینه‌های مختلف از جمله عبادات،

معاملات، احوال شخصی، میراث، جرایم و غیره است و هدف از آن، کشف احکام الهی است. قوانین الهی در مورد تمامی وقایع و موضوعات روزمره زندگی انسان به صورتی دقیق و مطابق با مقتضیات زمان بیان نشده و هدف از دانش فقه آن است که با استفاده از منابع و براهین فقهی، در تمامی زمینه‌هایی که انسان نیازمند به فهم فرامین الهی است به جست‌وجو پرداخته و قوانین را موشکافی کرده و در هر زمینه خاصی قوانین مربوطه شناسایی کند (جناتی، ۱۳۷۴: ۸). در این راستا فعالیت‌هایی را که فقیه جهت کشف و شناسایی احکام الهی انجام می‌دهد، استنباط و یا اجتهاد می‌نامند. به بیان دیگر تمامی قوانین و مقررات عملی فردی و اجتماعی اسلام، تشکیل دهنده موضوع فقه هستند (Mousavi, 2000; Noori, 1999).

مقصود از فقه اسلامی مجموعه‌ای از قواعد، احکام و دستورات دینی است که به منظور تنظیم و هدایت رفتارها و اعمال مسلمانان در زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان وضع شده است. این علم در چارچوب اسلام، با استناد به منابع اصلی دین (قرآن، سنت، اجماع و عقل) تدوین شده و به تبیین و تفسیر احکام شرعی در ابعاد مختلف زندگی می‌پردازد (مطهری، بی تا: ۵۲). فقه اسلامی به عنوان یکی از مهم‌ترین علوم اسلامی، نقش اساسی در تنظیم و هدایت زندگی مسلمانان دارد و با توجه به تغییرات و تحولات جامعه، همواره در حال رشد و توسعه است.

فقه‌های شیعه علاوه بر قرآن، برای استنباط حکم شرعی، به سنت، اجماع و عقل نیز تمسک می‌کنند (Motahhari, 2015). البته اخباری‌ها گروهی از فقیهان شیعه به شمار می‌روند که فقط قرآن و سنت را منابع استنباط حکم شرعی می‌دانند (Alipour, 2009). برخی از آنان همچون محمدامین استرآبادی در تمسک به ظواهر قرآن نیز تردید دارند و بر این باورند که مخاطبان قرآن تنها اهل بیت (ع) هستند و مجتهد نمی‌تواند برای دست یافتن به حکم شرعی به ظواهر قرآن استناد کند. در مقابل، برخی نیز مانند محمد صادقی تهرانی (فقیه و مفسر شیعه: ۱۳۰۵ - ۱۳۹۰ ش) قرآن را تنها منبع

استنباط حکم شرعی به شمار می‌آورد و سنت را بر محور قرآن، معتبر می‌داند (Bahrani, 2002).

فقه اسلامی در طول تاریخ توسعه یافته و به مکاتب مختلفی تقسیم شده است که هر یک از این مکاتب بر اساس روش‌های خاص خود به استنباط احکام می‌پردازند. دیدگاه اسلام بر این است که انسان باید با استفاده از عقل، که مرز میان مطلق و نسبی تشخیص می‌دهد، تسلیم اراده امر مطلق شود، در نتیجه اصطلاح مسلمان به معنای کسی است که با انتخاب خود پذیرفته است که اراده‌اش را مطیع اراده الهی سازد (Nasr & Rahmati, 2003).

۳. امنیت

امنیت در لغت، ایمن شدن، بیم نداشتن، در امان بودن و یا رهایی از هرگونه ترس و حس ناامنی تعریف می‌شود (Farahani & Mirzadeh Kouhshahi, 2022). به طور کلی، امنیت به عنوان یکی از اصول بنیادی در حقوق و سیاست، هدفی است که از طریق قوانین، نهادها، و اقدامات دولتی و اجتماعی دنبال می‌شود و می‌تواند در زمینه‌های مختلف فردی، اجتماعی، اقتصادی و ملی مورد بحث قرار گیرد (Bahrani, 2002).

چالش‌های هوش مصنوعی در شبکه مفهومی امنیت:

بکارگیری هوش مصنوعی دارای پیامدهای بسیاری است که برخی از آن‌ها را می‌توان مثبت و برخی دیگر را منفی ارزیابی کرد البته این فناوری می‌تواند با بهبود فرآیندها، افزایش بهره‌وری و ارائه راه‌حل‌های نوآورانه، تأثیرات قابل توجهی بر جامعه داشته باشد اما با این وصف می‌توان از این تکنولوژی در راستای به مخاطره انداختن امنیت فردی و اجتماعی و انواع بزه سواستفاده کرد.

برای کاهش این پیامدهای منفی، نیاز به تدوین قوانین و مقررات جامع، شفافیت در استفاده از فناوری، و نظارت دقیق بر کاربردهای هوش مصنوعی وجود دارد. همچنین، آگاهی عمومی و آموزش درباره تأثیرات و خطرات هوش مصنوعی می‌تواند به جامعه کمک کند تا از این فناوری به شکل مسئولانه و پایدار بهره‌برداری کند.

۱. امنیت فردی

امنیت فردی به معنای حفظ و حمایت از حقوق، آزادی‌ها، سلامت و دارایی‌های هر فرد در برابر تهدیدات، خشونت، خطرات و هر نوع آسیب فیزیکی یا روانی است. این نوع امنیت به دنبال فراهم کردن شرایطی است که افراد بتوانند بدون ترس از تعرض یا تهدید به زندگی، کار و فعالیت بپردازند. امنیت فردی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و به تأمین حقوق و حرمت انسانی تأکید می‌شود. در حقیقت امنیت فردی بر پایه احترام به حرمت انسانی و تأمین حقوق اساسی افراد استوار است و به عنوان یکی از ارزش‌های کلیدی در جامعه اسلامی مطرح می‌شود (Alizadeh & Kaviani, 2011).

در قرآن کریم در آیات متعددی، خداوند بر حفظ جان، مال و حریم خصوصی افراد تأکید می‌کند. فقها نیز بر این باورند که هر فرد حق دارد از تعرض به جان، مال و حیثیت خود محافظت شود. مثلاً آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا: ای اهل ایمان، مال یکدیگر را به ناحق مخورید مگر آنکه تجارتی باشد که از روی رضا و رغبت کرده (و سودی برید)، و یکدیگر را نکشید، که البته خدا به شما بسیار مهربان است» (نساء، ۴ / ۲۹) به حرمت قتل نفس اشاره دارد و نشان می‌دهد که جان انسان‌ها دارای ارزش و حرمت است (Kulayni & Behnazhad, 1996). مالکیت فردی محترم است و تصرف در اموال دیگران، جز از راه معاملات جایز نیست (Gharati, 2004). همچنین، آیه «مَنْ أَجَلَ ذَلِكْ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ: بدین سبب بر بنی اسرائیل حکم نمودیم که هر کس نفسی را بدون حق و یا بی آنکه فساد و فتنه‌ای در زمین کرده، بکشد مثل آن باشد که همه مردم را کشته، و هر کس نفسی را حیات بخشد (از مرگ نجات دهد) مثل آن است که همه مردم را حیات بخشیده. و هر آینه رسولان ما به سوی آنان با معجزات روشن آمدند سپس بسیاری از مردم بعد از آمدن رسولان باز روی زمین بنای فساد و سرکشی را گذاشتند»

(مائده، ۵ / ۳۲) بر رفتار نیکو با دیگران و حفظ حقوق آن‌ها تأکید می‌کند (Kulayni & Behnazhad, 1996). آیت الله مکارم شیرازی این آیه را به عنوان اصل اساسی برای حرمت جان انسان‌ها و حق حیات افراد در جامعه می‌داند. طبق نظر ایشان، قتل نفس بی دلیل یا به دلیل فساد در زمین، به طور نمادین و معنوی موجب قتل تمامی انسان‌ها است و این نشان از ارزش والای جان انسان در دین اسلام دارد (Makarem Shirazi, 2008). علامه طباطبایی این آیه را به عنوان یک قانون برای همگان و به ویژه در رابطه با اهمیت حفظ جان انسان‌ها و مسئولیت فردی در برابر حیات دیگران تفسیر می‌کند. ایشان همچنین می‌فرماید که این حکم در برخی از تفاسیر به عنوان قاعده‌ای در زندگی اجتماعی و فردی در نظر گرفته شده که نشان‌دهنده حرمت زندگی انسانی است (Tabatabai, 1995).

امنیت فردی در عصر تکنولوژی‌های جدید و هوش مصنوعی به معنای حفاظت از حقوق و آزادی‌های فردی است که در دنیای دیجیتال در معرض تهدیدات مختلف قرار دارد. این تهدیدات باید با استفاده از تدابیر مناسب قانونی، فنی و اخلاقی کاهش یابد تا بتوانند به ارتقاء رفاه اجتماعی و فردی کمک کنند (Hakim & Ebrahimi, 2024).

۲. امنیت اجتماعی

در کنار امنیت فردی، امنیت اجتماعی نیز تعریف می‌شود که به معنای ایجاد و حفظ شرایطی است که در آن افراد جامعه می‌توانند با آرامش و بدون ترس از تهدیدات اجتماعی مانند جرم، فقر، تبعیض یا بی عدالتی زندگی کنند. امنیت اجتماعی به ویژه بر جنبه‌های جمعی زندگی مردم تأکید دارد و تلاش می‌کند تا از ثبات، همبستگی و رفاه اجتماعی حفاظت کند (Nasr & Rahmati, 2003).

امنیت اجتماعی در آموزه‌های فقهی و قرآنی به حفظ حقوق، عدالت و همبستگی اجتماعی تأکید دارد. آیات قرآن به ایجاد فضایی از همزیستی مسالمت آمیز و حفاظت از حقوق جامعه تأکید می‌کند. مثلاً

به توزیع عادلانه ثروت و کاهش فقر کمک می‌کند (Ragheb, 1996).
(Isfahani, 1996).

نقض حریم خصوصی و امنیت فردی و اجتماعی در جامعه
اسلام به حفظ حریم خصوصی و امنیت افراد در جامعه تأکید دارد. استفاده از هوش مصنوعی نباید به گونه‌ای باشد که حریم خصوصی افراد در جامعه و در نهایت امنیت اجتماعی نقض شود. برای مثال، استفاده از تکنولوژی‌های تشخیص چهره باید با رعایت اصول حفظ حریم خصوصی انجام شود (Farajollahi, 2015). استفاده از هوش مصنوعی باید به گونه‌ای باشد که منجر به رشد و توسعه مشروع جامعه شود. سیستم‌های هوش مصنوعی می‌توانند برای نظارت گسترده بر افراد و جمع‌آوری داده‌های شخصی استفاده شوند، که می‌تواند منجر به نقض حریم خصوصی و احساس ناامنی در جامعه شود. داده‌های حساس افراد ممکن است برای اهداف غیرقانونی مانند سرقت هویت، کلاهبرداری یا باج‌گیری به کار رود. استفاده از هوش مصنوعی در تسلیحات و سیستم‌های دفاعی می‌تواند به رقابت تسلیحاتی و افزایش خطر جنگ‌های خودکار منجر شود. حملات سایبری مبتنی بر هوش مصنوعی می‌توانند زیرساخت‌های حیاتی مانند شبکه‌های انرژی، آب و حمل‌ونقل را مختل کنند (Farajollahi, 2015).

در متون اسلامی اعم از قرآن، حدیث و همچنین فقه اسلامی با تأکید بسیار، جان و مال و آبروی مسلمان و به ویژه مؤمن مورد تأکید قرار گرفته تا حدی که انکار و نادیده گرفتن آن ممکن نیست. کسانی که تعرض به امنیت جانی و مالی و حیثیتی دیگران می‌کنند افساد فی الارض نموده و به کفران الهی روی آورده و من جمله آسایش خیال شهروندان را مخدوش می‌نمایند. خداوند در این خصوص می‌فرماید: «وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يَنْزِلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ»^۲

^۲ و آنان که امر خدایشان را اجابت کردند و نماز به پا داشتند و کارشان را به مشورت یکدیگر انجام می‌دهند و از آنچه روزی آن‌ها کردیم (به فقیران) انفاق می‌کنند».

در آیه «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» (حجرات، ۴۹/۱۰) بر برادری و اتحاد میان مؤمنان تأکید شده است (Gharati, 2004). بر اساس این آیه، نه تنها برقراری صلح بین افراد واجب است بلکه این صلح و همبستگی در حقیقت عامل اصلی امنیت اجتماعی است (Makarem Shirazi, 2008). از نظر علامه طباطبایی برادران مؤمن باید در صورت بروز اختلافات، به‌طور فعال در جهت اصلاح و سازش عمل کنند تا از بروز مشکلات و تهدیدهای اجتماعی جلوگیری شود. از نظر ایشان، این آیه نشان‌دهنده اهمیتی است که قرآن برای روابط اجتماعی و امنیت فردی و جمعی قائل است (Tabatabai, 1995). همچنین، آیه «وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ»^۲ (شوری، ۴۲ / ۳۸) به مشورت و مشارکت اجتماعی اشاره دارد که پایه‌گذار امنیت اجتماعی است (Gharati, 2004). عمل به این چهار اصل (نماز، مشورت، انفاق، و اطاعت از خداوند) باعث استحکام و نظم اجتماعی می‌شود. درحقیقت این آیه به‌عنوان مبنای فکری برای تصمیم‌گیری جمعی در امور اجتماعی و حکومتی است (Kulayni, 1996 & Behnazhad). مشورت در میان مسلمانان نه تنها به تقویت روابط اجتماعی کمک می‌کند، بلکه موجب ایجاد نظم و امنیت اجتماعی می‌شود. همچنین انفاق از رزق خداوند و کمک به دیگران باعث تقویت پیوندهای اجتماعی و از بین بردن فقر و نابرابری در جامعه می‌شود که در نتیجه امنیت اجتماعی را افزایش می‌دهد (Tabatabai, 1995). در فقه، امنیت اجتماعی با اصول عدالت و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر گره خورده است. فقها بر ضرورت تأمین حقوق اجتماعی، جلوگیری از ظلم و فساد، و ایجاد شرایطی برای رفاه عمومی تأکید دارند. به‌طور مثال، زکات و صدقه در فقه اسلامی

^۱ «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» : به حقیقت مؤمنان همه برادر یکدیگرند پس همیشه بین برادران ایمانی خود صلح دهید و خدا ترس و پرهیزکار باشید، باشد که مورد لطف و رحمت الهی گردید».

إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ» (شورا/۴۲: ۲۷). خداوند به بندگانش روزی عطا میکند تا به عبادت خدا و خدمت به خلق پردازند، اما عده‌ای راه ستم پیشه کرده و بندگان خدا را مورد ظلم خود قرار می‌دهند. اطلاق ظلم هر نوعی از آن را خواه در واقعیت باشد و یا در محیط مجازی، خواه با ابزار حقیقی باشد یا مجازی شامل می‌شود. شاید بتوان گفت کسانی که مخفیانه و با استفاده از هوش مصنوعی اقدام به ظلم و ستم می‌کنند از عقوبت بیشتری برخوردار گردند. زیرا دفع ضرر در واقعیت به مراتب راحت‌تر است از جایی که مخفی است. زمانی انسان متوجه می‌شود که عمل ظالمانه انجام شده و شخص متضرر گردید. در کتاب الکافی، کلینی به‌ویژه در بخش‌های مربوط به احکام اجتماعی و نظام اجتماعی اسلامی، آیه فوق را در چارچوب اصول همبستگی اجتماعی و مدیریت صحیح جامعه تحلیل می‌کند (Kulayni & Behnazhad, 1996). علامه طباطبایی نیز در توضیح آیه فوق به نقش شورا در تصمیم‌گیری‌های جمعی و اجتماعی، اتفاق در راستای رفاه عمومی و ارتباط این موارد با امنیت اجتماعی تأکید کرده‌اند (Tabatabai, 1995).

۳. امنیت حقوقی

امنیت حقوقی مستلزم آن است که تمامی افراد از حقوق و آزادی‌های اساسی خود برخوردار باشند. هرگونه تبعیض، سرکوب یا محدودیت در حقوق اجتماعی و فردی به امنیت اجتماعی لطمه می‌زند. قانون‌گذاری عادلانه و اجرای دقیق قوانین نقش مهمی در حفظ امنیت اجتماعی ایفا می‌کنند. در حقیقت عدالت یکی از ارکان اصلی تأمین حقوق و امنیت فردی و اجتماعی است. بر این اساس خداوند در آیه ۸ سوره مائده می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاؤُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ» (مائده، ۵/ ۸). این

آیه به اهمیت امانت‌داری و حکم به عدالت اشاره دارد که هر دوی این اصول از ارکان اصلی امنیت حقوقی در جامعه اسلامی هستند (Gharati, 2004). حق الناس و عدالت قضایی باید به‌طور کامل رعایت شود و اجرای عدالت در میان مردم مسئولیتی بزرگ است که باید به‌دقت انجام شود. در این راستا، آیه فوق نیز به‌طور خاص به دقت در حکومت و قضاوت اشاره دارد (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۷: ۵۲). مفهوم امانت‌داری نه تنها به مسائل مالی بلکه به مسئولیت‌های اخلاقی نیز مربوط می‌شود و به‌ویژه در مورد حکومت و قضاوت تأکید می‌کند که قاضی باید بر اساس عدالت عمل کند و این امر تأثیر مستقیمی بر امنیت حقوقی افراد دارد (Tabatabai, 1995). امانت‌داری به معنای رعایت حقوق افراد در همه زمینه‌ها، از جمله حقوق مالی، اجتماعی و قضائی است و حکمرانان و قضات باید با دقت و انصاف عمل کنند. حکم به عدالت در هنگام قضاوت یکی از ارکان مهم در برقراری امنیت حقوقی در جامعه است (Tabarsi, 1985).

جرم و جنایت، به‌ویژه در سطوح گسترده، تهدیدی مستقیم برای امنیت اجتماعی است. حکومت‌ها و نهادهای قضایی وظیفه دارند با وضع و اجرای قوانین، و همچنین با استفاده از ابزارهای اجرایی مانند پلیس و دادگاه‌ها، جلوی بروز جرم و جنایت را بگیرند. در این راستا، جلوگیری از سرقت، قتل، کلاهبرداری و سایر جرایم، از مهم‌ترین راه‌های تضمین امنیت اجتماعی است. بر این اساس خداوند در آیه ۳۲ سوره مائده می‌فرماید: «مَنْ أَجْلٍ ذَلِكْ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَكُسُوفُونَ» (مائده، ۵- ۳۲). این

^۲ به این سبب بر بنی اسرائیل لازم و مقرر کردیم که هر کس انسانی را جز برای حق، [قصاص] یا بدون آنکه فساد در زمین کرده باشد، بکشد، چنان است که همه انسان‌ها را کشته، و هر کس انسانی را از مرگ برهاند و زنده بدارد، گویی همه انسان‌ها را زنده داشته است. و یقیناً پیامبران دلایل روشنی برای بنی اسرائیل

ای اهل ایمان! همواره [در همه امور] قیام‌کننده برای خدا و گواهان به عدل و داد باشید. و نباید دشمنی با گروهی شما را بر آن دارد که عدالت نورزید؛ عدالت کنید که آن به پرهیزکاری نزدیک‌تر است. و از خدا پروا کنید؛ زیرا خدا به آنچه انجام می‌دهید آگاه است.

آیه به عنوان یک اصل بنیادین در قرآن برای تأکید بر امنیت حقوقی و حفظ جان انسان‌ها عمل می‌کند و تبیین‌های فقهی و تفسیری از آن در جهت حفظ عدالت و مقابله با فساد اجتماعی و جرم در جامعه اسلامی مطرح شده است (Gharati, 2004). این آیه در زمینه‌های قضاوت و مجازات‌های حقوقی است و بر ضرورت اجرای عدالت قضائی تأکید دارد (Kulayni & Behnazhad, 1996). این آیه را در چارچوب حفظ امنیت فردی و اجتماعی و در حقیقت در راستای برقراری امنیت حقوقی افراد در جامعه است. قتل نفس به دلیل فساد در زمین یا بدون دلیل شرعی یک جنایت عظیم است که امنیت جامعه را تهدید می‌کند. قتل نفس بدون دلیل شرعی به معنای تخریب نظم اجتماعی و نقض کننده امنیت حقوقی افراد در جامعه است (Tabatabai, 1995).

ابعاد امنیت حقوقی را می‌توان به شرح زیر بیان کرد:

۱. حفظ حریم خصوصی: امنیت فردی همانطور که پیشتر بیان شد، شامل محافظت از اطلاعات شخصی و حریم خصوصی فرد نیز می‌شود. به عنوان مثال، قوانین حریم خصوصی مانع دسترسی غیرمجاز به اطلاعات شخصی افراد مانند مکاتبات یا داده‌های الکترونیکی می‌شود.
۲. محافظت از آزادی‌ها و حقوق اساسی: آزادی‌های فردی مانند آزادی بیان، آزادی مذهب و آزادی تجمع بخش مهمی از امنیت فردی هستند. افراد باید بتوانند بدون ترس از سرکوب، این آزادی‌ها را اعمال کنند.
۳. دسترسی به عدالت: هر فرد حق دارد در صورت مواجهه با تهدیدات یا تعرض به حقوق خود، به دادگاه‌ها و نهادهای قضایی دسترسی داشته و از حمایت قانونی برخوردار باشد (Bahrani, 2002).

۴. حفاظت از جان و سلامتی: هر فرد حق دارد در برابر خشونت فیزیکی، آسیب‌های جسمی یا تهدیدات علیه جان خود محافظت شود. بعنوان مثال دولت‌ها و نهادهای قانونی وظیفه دارند از افراد در برابر جرم‌های خشن مانند قتل، تجاوز، و ضرب و شتم محافظت کنند.

۵. محافظت از دارایی‌های شخصی: همانطور که در بخش مربوط به امنیت فردی اشاره شد، امنیت فردی شامل حمایت از اموال و دارایی‌های فرد نیز می‌شود. قوانین مربوط به سرقت، تخریب اموال، و کلاهبرداری برای تضمین امنیت اقتصادی و مادی افراد وضع شده‌اند (Vijeh, 2011).

در نتیجه می‌توان گفت در اسلام قوانین اسلامی نظیر قصاص و دیه در راستای حفظ جان و مال افراد وضع شده‌اند. همچنین، فقه اسلامی به حریم خصوصی افراد احترام می‌گذارد و افشاگری بدون دلیل موجه را منع می‌کند.

نقض حقوق شهروندی

بزه کاران با سوء استفاده از دانش هوش مصنوعی، به تولید جرم و ایجاد نا امنی در جامعه می‌پردازند (Farahani & Mirzadeh, 2022). به این ترتیب بزه تازه‌ای شکل گرفته است که می‌توان آن را جدای از جرائم اینترنتی دانست و نام جرائم هوش مصنوعی را برای آن مطرح نمود (Ghasempour & Safaei, 2024). این دست از جرائم امنیت جامعه و شهروندان را به مخاطره انداخته و تشویش و نگرانی زیادی را ایجاد نموده است. حقوق شهروندی که به دنبال ایجاد فضایی امن و سالم برای زندگی شهروندان هست و در هر دوره سعی میکند با وضع قانون تازه و دستورالعمل‌های گوناگون بر این امنیت افزوده و راه را برای بزه کاران تنگ تر نماید، اما متأسفانه بزه کاران با نادیده گرفتن این

آوردند، سپس بسیاری از آنان بعد از آن در روی زمین به [تجاوز از حدود حق و فساد و] زیاده روی برخاستند.

تلاش، در تولید جرم مخاطره آفریده و امنیت جامعه را دست خوش تهدید و ترس نموده‌اند (Hakim & Ebrahimi, 2024).

خداوند در سوره انعام آیه ۸۲ میفرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ»^۱ کسانی که رفتار ظالمانه ندارند را انسان‌هایی امن و هدایت یافته معرفی فرمود. مفهوم مخالف آیه دلالت دارد بر نا امن بودن ظالمین و به ویژه بزه کاران که با رفتار خود ترس و تشویش را به جامعه انسانی می‌دهند و آسایش شهروندان را مختل می‌سازند (Gharati, 2004). ظلم به معنای نقض حقوق دیگران و تعدی به آن‌ها است، و این نوع رفتار می‌تواند موجب از دست رفتن امنیت اجتماعی و هدایت در جامعه شود. کسانی که حقوق دیگران را رعایت کنند و از ظلم به مردم دوری کنند، در نتیجه امنیت خواهند داشت و در مسیر هدایت قرار خواهند گرفت (Kulayni & Behnazhad, 1996). ایمان حقیقی نمی‌تواند با ظلم و تعدی به حقوق دیگران سازگار باشد، و کسی که به دیگری ظلم کند، در حقیقت از هدایت الهی دور است. امنیت، هم در سطح فردی و هم در سطح اجتماعی، به‌طور مستقیم به رعایت حقوق دیگران وابسته است (Tabatabai, 1995). ظلم باعث اختلال در نظم اجتماعی و امنیت فردی و در نهایت نقض حقوق شهروندی می‌شود، در حالی که رعایت حقوق دیگران و عدم ظلم به مردم سبب برقراری امنیت اجتماعی و هدایت در جامعه می‌گردد. که امنیت نه تنها به معنای حفظ جان افراد بلکه به معنای حفظ حقوق آن‌ها نیز است (Tabarsi, 1985).

امنیت اقتصادی

یکی از عناصر مهم امنیت، امنیت اقتصادی است. فقر و نابرابری‌های شدید اقتصادی می‌توانند منجر به نارضایتی‌های اجتماعی، افزایش جرم و حتی ناآرامی‌های عمومی شوند. در یک جامعه با امنیت

اجتماعی، باید عدالت اقتصادی برقرار باشد و همه افراد به فرصت‌های برابر برای دستیابی به منابع و رفاه دسترسی داشته باشند (Nasr & Rahmati, 2003). عدالت اقتصادی نه تنها یک ضرورت اخلاقی است، بلکه ابزاری حیاتی برای ایجاد امنیت اجتماعی پایدار محسوب می‌شود (Mousavi, 2000). سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران با تدوین قوانین و اجرای سیاست‌هایی که بر پایه توزیع عادلانه ثروت و کاهش تبعیض‌های اقتصادی استوار باشند، می‌توانند پایه‌های امنیت اجتماعی را تقویت کرده و جامعه‌ای پایدار و توسعه‌یافته بسازند (Motalabi Karbakandi, 2013).

عدالت اقتصادی در قرآن کریم عبارت است از توزیع عادلانه ثروت، لزوم رعایت انصاف در معاملات، حق محرومان و نیازمندان و در فقه اسلامی عبارت است از زکات و خمس و حرمت ربا. در آیات زیر به جنبه‌های مختلف عدالت اقتصادی از منظر قرآن پرداخته شده است (Yousefi, 2005). در آیات قرآن بر لزوم توزیع عادلانه ثروت و جلوگیری از تمرکز آن در دست افراد خاص تأکید شده است. آیه «مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَأَنْبِیَ السَّبِيلِ كَىٰ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ»^۲ (حشر، ۵۹ / ۷)، نشان‌دهنده اهمیت توزیع منابع اقتصادی برای جلوگیری از شکاف طبقاتی است که خود عامل امنیت اجتماعی است (Gharati, 2004). همچنین آیه «كِتَابٌ مَّرْقُومٌ: وَایٰ بَرِّکُمْ فَرُوشَان» (مطففین، ۸۳ / ۹)، نشان می‌دهد که هرگونه بی‌عدالتی اقتصادی می‌تواند نارضایتی و بی‌اعتمادی ایجاد کند، که منجر به تهدید امنیت اجتماعی می‌شود (Gharati, 2004). این آیه به توزیع عادلانه غنائم و منابع در جامعه پرداخته و نباید منابع در دست یک گروه خاص (اغنیاء) جمع شود. کلینی

(ایشان) است. این حکم برای آن است که غنایم، دولت توانگران را نیفزاید (بلکه به مبلغان دین و فقیران اسلام تخصیص یابد) و شما آنچه رسول حق دستور دهد (و منع یا عطا کند) بپذیرید و هر چه نهی کند واگذارید و از خدا بترسید که عقاب خدا بسیار سخت است.

^۱ کسانی که ایمان آوردند و ایمانشان را به ستمی [چون شرک] نیامیختند، ایمنی [از عذاب] برای آنان است، و آنان راه یافتگانند.

^۲ آنچه را که خدا از اموال کافران دبار به رسول خود غنیمت داد آن متعلق به خدا و رسول و (ائمه) خویشاوندان رسول و یتیمان و فقیران و در راه ماندگان

همچنین، این آیه نشان‌دهنده اهمیت عدالت و اطاعت از پیامبر برای ایجاد امنیت اجتماعی و جلوگیری از فساد است (Kulayni & Behnazhad, 1996). این آیه را به‌طور خاص در زمینه عدالت اقتصادی و حقوق فقرا است و بیان میدارد که غنائم و منابع اقتصادی باید به‌طور عادلانه بین بستگان پیامبر و نیازمندان تقسیم شود و این تقسیم‌بندی از حقوق مسلم هر فرد در جامعه است (Tabatabai, 1995). برای پرهیز از فساد اقتصادی و جلوگیری از تمرکز ثروت در دست اغنیا و تحقق امنیت اجتماعی و عدالت غنائم باید بصورتی عادلانه توزیع شود (Makarem Shirazi, 2008). توزیع غنائم و تقسیم‌بندی باید به گونه‌ای باشد که امنیت حقوقی در جامعه حفظ شود و افراد نیازمند از حقوق خود برخوردار شوند (Tabarsi, 1985).

در آیه «وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ: و در اموالشان بر فقیر سائل و محروم حقی منظور می‌داشتند.» (ذاریات، ۵۱/۱۹) نیز دستور به تقسیم اموال به نفع مستمندان، ضامن کاهش فقر و جلوگیری از تبعیض‌های اقتصادی است (Gharati, 2004).

آیه «الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ»^۱ (بقره، ۲/۲۷۵) بیان میدارد خداوند تجارت را حلال کرده و ربا را حرام نموده است که این حکم با هدف جلوگیری از بهره‌کشی اقتصادی و تقویت بنیان‌های امنیت اجتماعی آمده است (Gharati, 2004). این آیه بر اهمیت کمک به نیازمندان و توزیع عادلانه منابع مالی تأکید دارد. این حق (حمایت از نیازمندان)، هم برای سائل (درخواست‌کننده) و هم برای محروم (کسی که نیاز به کمک دارد) برقرار است (Kulayni & Behnazhad, 1996). لزوم حمایت از نیازمندان

و فقرزدایی حقی است بر مال ثروتمندان که بخشی از آن را برای کمک به سائلین و محرومین اختصاص دهند (Tabatabai, 1995). این آیه نشان‌دهنده وظیفه مالی مسلمانان در قبال نیازمندان است و تأکید می‌کند که ثروتمندان باید بخشی از مال خود را برای کمک به سائلین و محرومین اختصاص دهند (Makarem Shirazi, 2008).

از منظر قرآن و فقه اسلامی، عدالت اقتصادی یک اصل اساسی برای ایجاد امنیت اجتماعی است. این عدالت با توزیع عادلانه ثروت، رعایت حقوق محرومان، مبارزه با نابرابری اقتصادی، و پایبندی به اصول اخلاقی و شرعی در معاملات محقق می‌شود (Tabarsi, 1985). در جامعه‌ای که عدالت اقتصادی حاکم باشد، نارضایتی‌های اجتماعی کاهش یافته و ثبات و آرامش برقرار خواهد بود.

افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه‌ها یکی از پیامدهای مثبت استفاده از هوش مصنوعی است. هوش مصنوعی می‌تواند در بهبود بهره‌وری و کاهش هزینه‌ها در صنایع مختلف موثر باشد. این مسئله می‌تواند به ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و بهبود وضعیت اقتصادی جامعه کمک کند که از منظر فقه اسلامی نیز مورد تأیید است. با استفاده از هوش مصنوعی می‌توان بسیاری از وظایف تکراری و زمان‌بر را خودکارسازی کرد، که این امر منجر به افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه‌ها می‌شود. همچنین با تحلیل داده‌ها و پیش‌بینی نیازها، هوش مصنوعی می‌تواند زنجیره تأمین را بهینه‌سازی کرده و هزینه‌های تولید و توزیع را کاهش دهد (Nikzad Dinan, 2020).

اقتصاد اسلامی بر سه پایه کلی یعنی مالکیت، آزادی اقتصادی و عدالت اجتماعی استوار است. تا زمانی که هوش مصنوعی منجر به سلب حقوق اجتماعی و اقتصادی شخصی نگردد استفاده از آن جایز است (Hakim & Ebrahimi, 2024). همچنین از منظر اقتصاد اسلامی هوش مصنوعی دارای کارکردهای مختلفی نظیر کاهش

۱ آن کسانی که ربا خوردند (از قبر در قیامت) برنخیزند جز به مانند آن که به وسوسه شیطان مخیط و دیوانه شده. و آنان بدین سبب در این عمل زشت افتند که گویند فرقی بین تجارت و ربا نیست؛ حال آنکه خدا تجارت را حلال و ربا

ریسک در سیستمهای مالی از طریق مدلسازی هوشمند است. این امر از این جهت اهمیت زیادی دارد که از نظر اقتصاد اسلامی معاملات همراه با غرر که ریسک شدید و پیش بینی پذیر ندارد باطل است. هوش مصنوعی اما زمینه و بستر پیش بینی پذیرتری را در سیستمهای مالی فراهم میکند. همچنین پولشویی مشکلی جهانی است و اثرات مخربی بر سازمانها و نهادهای مالی بخصوص نهادهای مالی اسلامی و در نتیجه اقتصاد جامعه دارد. از آنجا که در نهادهای مالی اسلامی اهمیت مبارزه با پولشویی دو چندان است استفاده از فناوریهای چون هوش مصنوعی جهت شناسایی سریعتر تراکشنهای مشکوک و غیرقانونی ضرورت دارد (Rostami, 2022).

افزایش نابرابری اجتماعی و اقتصادی

استفاده گسترده از هوش مصنوعی در صنایع و خدمات ممکن است منجر به تمرکز ثروت در دست شرکت‌های بزرگ و نابرابری اقتصادی شود. این امر می‌تواند فاصله طبقاتی را افزایش داده و نارضایتی اجتماعی ایجاد کند. جوامع یا افرادی که به هوش مصنوعی دسترسی ندارند، از مزایای آن محروم می‌شوند و این شکاف دیجیتال می‌تواند امنیت اجتماعی را تهدید کند (Saedi Razi, 2020).

۴. امنیت شغلی

دستیارهای صوتی و چت‌بات‌ها می‌توانند به بهبود تجربه کاربری و ارائه خدمات بهتر و سریع‌تر به مشتریان کمک کنند و در این راه هوش مصنوعی می‌تواند داده‌های مشتریان را تحلیل کرده و نیازها و ترجیحات آن‌ها را شناسایی کند، که این امر منجر به ارائه خدمات بهتر و شخصی‌سازی شده می‌شود. در نتیجه هوش مصنوعی به نوعی تسهیل کننده روند اداری در ادارت و مشاغل می‌باشد و تصمیم‌گیری‌های تجاری و دولتی را تسهیل میکند. همچنین می‌تواند حجم زیادی از داده‌ها را تحلیل کرده و الگوها و روندهای مهم را شناسایی کند که این امر به تصمیم‌گیری‌های بهتر و آگاهانه‌تر کمک

می‌کند و با استفاده از الگوریتم‌های پیش‌بینی، هوش مصنوعی می‌تواند روندهای اقتصادی را پیش‌بینی کرده و به دولت‌ها و شرکت‌ها در برنامه‌ریزی‌های بلندمدت کمک کند. در نتیجه منجر به پیشینی‌های اقتصادی و پیشرفت در وضعیت اقتصادی میشود (Hajializadeh & Nasiri, 2021).

افزایش بیکاری

هوش مصنوعی می‌تواند بسیاری از مشاغل را خودکار کند و به کاهش تقاضا برای نیروی کار انسانی منجر شود، به‌ویژه در مشاغل ساده و تکراری. این امر می‌تواند بیکاری گسترده، نارضایتی اجتماعی، و شورش‌های اقتصادی را در پی داشته باشد. بیشترین آسیب متوجه طبقات کم‌درآمد خواهد بود که در امنیت اجتماعی بحران‌هایی ایجاد می‌کند (Hajializadeh & Nasiri, 2021).

امنیت آموزشی

عدالت آموزشی به‌عنوان یکی از عناصر کلیدی امنیت اجتماعی از منظر قرآن کریم و فقه اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارد. در این دیدگاه، آموزش و یادگیری به‌عنوان یک حق اساسی برای همه افراد جامعه مورد تأکید قرار گرفته و تحقق عدالت در آموزش، ضامن ارتقای سطح آگاهی، کاهش نابرابری‌ها و برقراری امنیت اجتماعی است.

قرآن بر یادگیری و انتقال علم به همه افراد تأکید دارد و آن را وسیله‌ای برای هدایت و رشد بشریت می‌داند. در آیات ۱ تا ۵ سوره علق می‌خوانیم: «أَفَرَأَى بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ * أَفَرَأَى وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ» (علق، ۱/۵-۹). این آیات بر حق آموزش برای همه انسان‌ها تأکید دارد و آموزش را ابزاری برای برابری و امنیت معرفی می‌کند (Gharati, 2004). این آیات در زمینه لزوم علم‌آموزی است و تأکید می‌کنند که قرآن در آغاز به پیغمبر (ص) دستور می‌دهد که خواندن و آموختن را از طریق قلم آغاز کند که نشان‌دهنده اهمیت آموزش در اسلام است. این آیات به انسان‌ها یاد می‌دهند که از منابع موجود مانند

^۱ بخوان به نام پروردگارت که آفرید... او که با قلم آموزش داد و انسان را آنچه نمی‌دانست آموخت.

علم و کتاب برای پیشرفت استفاده کنند (Kulayni & Behnazhad, 1996). خواندن و آموختن از خداوند به عنوان آغازگر علم و همچنین استفاده از قلم به عنوان وسیله‌ای برای انتقال علم، نشان‌دهنده اهمیت آموزش در جامعه اسلامی است. همچنین آموزش به انسان‌ها برای افزایش آگاهی و امنیت اجتماعی از طریق علم، در آیات فوق مورد تأکید قرار گرفته است (Tabatabai, 1995). قرآن در این آیات اولین دستور به خواندن و آموزش می‌دهد و آن را وسیله‌ای برای پیشرفت علم و امنیت اجتماعی معرفی می‌کند. به گفته طبرسی، آیات مذکور بیانگر لزوم یادگیری و آگاهی برای امنیت اجتماعی هستند (Tabarsi, 1985).

همچنین قرآن بر اهمیت دستیابی به علم تأکید می‌کند و تفاوتی میان افراد بر اساس جنسیت، طبقه اجتماعی یا موقعیت اقتصادی قائل نیست. آیه «أَمِنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةً رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ»^۱ (زمر، ۳۶/۹) نشان می‌دهد که ارزش انسان‌ها بر اساس دانش و آگاهی است، و این برابری باید در دسترسی به آموزش نیز محقق شود (Gharati, 2004). قرآن در این آیه به این نکته اشاره دارد که علم می‌تواند انسان را از غفلت و ناآگاهی بیرون بیاورد و به آگاهی و فهم عمیق‌تر برساند (Kulayni & Behnazhad, 1996). از منظر قرآن و فقه اسلامی، عدالت آموزشی نه تنها یک حق اساسی برای همه افراد جامعه است، بلکه ابزاری برای پیشگیری از نابرابری‌ها و ایجاد امنیت اجتماعی پایدار محسوب می‌شود. دسترسی برابر به آموزش موجب ارتقای آگاهی عمومی، کاهش آسیب‌های اجتماعی، و تقویت همبستگی اجتماعی خواهد شد. در این نگاه، حکومت و افراد جامعه مسئولیت دارند تا موانع دستیابی به آموزش را برطرف کرده و شرایطی عادلانه برای یادگیری فراهم آورند (Tabatabai, 1995). علم می‌تواند انسان

را از غفلت و ناآگاهی نجات دهد و به آگاهی و رشد معنوی برساند (Tabarsi, 1985). بین کسانی که علم دارند و کسانی که ندارند تفاوت وجود دارد و تنها کسانی که آگاهی دارند می‌توانند از رحمت خدا بهره‌مند شوند (Makarem Shirazi, 2008).

هوش مصنوعی می‌تواند بر اساس نیازها و سطح دانش هر دانش‌آموز، برنامه‌های آموزشی شخصی‌سازی شده ارائه دهد که این امر منجر به بهبود کیفیت آموزش و یادگیری می‌شود. استفاده از هوش مصنوعی در پلتفرم‌های آموزشی آنلاین می‌تواند دسترسی به منابع آموزشی گسترده‌تر و متنوع‌تر را فراهم کند. بطور کلی هوش مصنوعی می‌تواند به بهبود روش‌های آموزشی و پژوهشی کمک کند. دسترسی به منابع علمی و آموزشی بهتر و استفاده از ابزارهای هوشمند در آموزش، می‌تواند به ارتقاء سطح علمی جامعه و افزایش دانش و آگاهی مردم منجر شود (Nazarpour et al., 2020).

همانطور که می‌دانیم «حق بر آموزش» یکی از بنیادی‌ترین و اساسی‌ترین حقوق بشری است که به تمام انسان‌ها تعلق دارد و با توجه به این که افراد برای شکوفایی و رشد استعدادهای خود به آموزش و پرورش و تعلیم و تربیت نیاز دارند لذا می‌توان آن را به حق بر انسان بودن نیز تعبیر کرد. آموزش و پرورش از منظر فقه اسلامی دارای اصول و ارزش‌های والایی است که به توسعه و تعالی فرد و جامعه کمک می‌کند. این اصول شامل تأکید بر علم‌آموزی، عدالت آموزشی، تربیت اخلاقی و دینی، نقش ویژه معلمان، ترویج علم نافع، نقش خانواده در آموزش و منع تعلیم امور مضر و گمراه‌کننده است. با توجه به این اصول، نظام آموزشی اسلامی می‌تواند به تربیت انسان‌های عالم، مؤمن و صالح کمک کند و جامعه‌ای پایدار و پیشرفته ایجاد نماید (Darikvand, 2022).

امنیت درمانی

در قرآن کریم، در کنار دستورهای دینی و اخلاقی، توجه ویژه‌ای به سلامت جسم و تغذیه مناسب شده است. این آیات نه تنها به رعایت

^۱ (آیا آن کس که شب و روز به کفر و عصیان مشغول است بهتر است) یا آن کس که ساعات شب را به طاعت خدا به سجود و قیام پردازد و از عذاب آخرت

ترسان و به رحمت الهی امیدوار است؟ بگو: آیا آنان که اهل علم و دانشند با مردم جاهل نادان یکسانند؟ منحصرأ خردمندان متذکر این مطلبند.

اصول بهداشتی و طبیعی اشاره دارند، بلکه همچنین بر اعتدال در خوردن و آشامیدن تأکید می‌کنند. در آیه «یا بَنی آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ»^۱ (اعراف، ۳۱/۷)، رعایت اعتدال در مصرف غذا و نوشیدنی مطرح شده است. خداوند از انسان‌ها می‌خواهد که از اسراف پرهیز کنند و اعتدال را در مصرف مواد غذایی رعایت نمایند (Gharati, 2004). این آیه مورد نظر نیز تأکید بر عدم اسراف دارد که تأثیرات درمانی و سلامتی دارد (Kulayni & Behnazhad, 1996). علامه طباطبایی در المیزان به طور گسترده به مفهوم «اعتدال» در مصرف پرداخته است. ایشان توضیح می‌دهند که رعایت اعتدال در غذا و نوشیدنی نه تنها بر روح انسان تأثیر مثبت دارد بلکه باعث حفظ توازن جسمانی و جلوگیری از بیماری‌ها می‌شود. در همین راستا، از این آیه به عنوان هشدار برای پرهیز از اسراف و زیاده‌روی در مصرف مواد غذایی یاد می‌کنند (Tabatabai, 1995). اسراف در مصرف نه تنها منجر به مشکلات جسمی می‌شود، بلکه آسیب‌های اجتماعی نیز به دنبال دارد. در واقع، یکی از دلایل تأکید بر اعتدال در مصرف، تأمین سلامت جسمی و روحی و جلوگیری از بیماری‌های ناشی از مصرف بیش از حد است (Tabarsi, 1985). خداوند به انسان‌ها دستور داده که علاوه بر رعایت بهداشت و لباس مناسب در هنگام عبادت، در خوردن و نوشیدن نیز باید حد اعتدال را رعایت کنند تا از آسیب‌های جسمی و روحی ناشی از اسراف جلوگیری شود (Makarem Shirazi, 2008).

امنیت سلامت یا درمان به معنای فراهم کردن شرایطی است که افراد در جامعه قادر به دریافت خدمات بهداشتی و درمانی مناسب باشند، به بیماری‌ها پیشگیری کنند، و از حقوق بهداشتی خود برخوردار شوند. این امنیت به‌طور مستقیم بر کیفیت زندگی، رفاه فردی و اجتماعی و همچنین کاهش هزینه‌های بهداشتی و درمانی تأثیر دارد

(Barzegar & Gholamhossein, 2019). استفاده از هوش مصنوعی در پزشکی و درمان می‌تواند به تشخیص دقیق‌تر و سریع‌تر بیماری‌ها و بهبود کیفیت خدمات درمانی منجر شود. این امر می‌تواند به نجات جان انسان‌ها و کاهش درد و رنج آنان کمک کند که در اسلام ارزشمند است (Darikvand, 2022). همانطور که خداوند همه دستورات طبی را در آیه ۳۱ سوره اعراف که پیشتر هم بیان شد، چنین بیان می‌دارد: «یا بَنی آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ»^۲ (اعراف، ۷/۳۱). قرآن، همانطور که به بعد روحی انسان اهمیت داده است، به بعد جسمانی انسان نیز اهمیت می‌دهد؛ زیرا قرآن کتاب سعادت بشر است و سعادت روحی انسان، در گروی داشتن جسمی سالم است (Sedighi, 2016). این آیه به رعایت اعتدال در مصرف غذا و نوشیدنی اشاره دارد و تأکید دارد که باید از اسراف باید پرهیز کرد تا انسان دچار مشکلات جسمی و روحی نشود (Kulayni & Behnazhad, 1996). آیه را در زمینه حفظ سلامتی و بهداشت جسمی تفسیر کرده و می‌گویند که خداوند از انسان‌ها خواسته است که در مصرف مواد غذایی و نوشیدنی‌ها حد اعتدال را رعایت کنند تا جسم و روح انسان به سلامت باقی بماند (Tabatabai, 1995). انسان باید در همه امور از جمله خوردن، آشامیدن و عبادت، از اسراف و افراط دوری کند (Tabarsi, 1985).

چالش‌های هوش مصنوعی در حوزه تشخیص و درمان پزشکی می‌تواند شامل موارد متعددی باشد که ممکن است به مشکلات و چالش‌های قابل توجهی در استفاده از این تکنولوژی منجر شود. برای بهره‌برداری بهتر از این تکنولوژی، لازم است که به مسائل اخلاقی، امنیت داده‌ها، آموزش مدل‌های دقیق و منصفانه، و ایجاد شفافیت در تصمیمات سیستم‌های AI توجه ویژه‌ای شود (Albokarami, 2024).

^۱ای فرزندان آدم! [هنگام هر نماز و] در هر مسجدی، آرایش و زینت [مادی و معنوی خود را متناسب با آن عمل و مکان] همراه خود بگیرید، و بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید؛ زیرا خدا اسراف کنندگان را دوست ندارد.

^۲ای فرزندان آدم! [هنگام هر نماز و] در هر مسجدی، آرایش و زینت [مادی و معنوی خود را متناسب با آن عمل و مکان] همراه خود بگیرید، و بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید؛ زیرا خدا اسراف کنندگان را دوست ندارد.

امنیت نظامی

امنیت نظامی به مجموعه تدابیر، استراتژی‌ها و فناوری‌هایی گفته می‌شود که به منظور حفظ ثبات و بقا یک کشور یا دولت در برابر تهدیدات نظامی داخلی و خارجی به کار گرفته می‌شود (Rostami, 2022). این مفهوم گستره‌ای از مسائل مرتبط با آمادگی، بازدارندگی، دفاع، پیشگیری و مقابله با حملات نظامی را شامل می‌شود و هدف آن محافظت از تمامیت ارضی، استقلال سیاسی، و حاکمیت ملی یک کشور است. امنیت نظامی در دنیای معاصر به طور گسترده‌تری فراتر از قدرت نظامی و ابزارهای دفاعی است. به ویژه در عصر جدید، فناوری‌های پیشرفته، امنیت سایبری، همکاری‌های بین‌المللی، و آمادگی برای بحران‌ها به بخشی حیاتی از استراتژی‌های امنیتی تبدیل شده‌اند. امنیت نظامی نه تنها برای مقابله با تهدیدات خارجی، بلکه برای حفاظت از تمامیت داخلی و ثبات کشورها از اهمیت بالایی برخوردار است (Izadi & Nezafati, 2024).

امنیت نظامی در زمینه هوش مصنوعی یکی از ابزارهای کلیدی در استراتژی‌های نظام‌های استکباری است که به آن‌ها اجازه می‌دهد قدرت نظامی خود را افزایش دهند، منابع خود را بهینه‌سازی کنند و بر تهدیدات جهانی نظارت کنند (Rostami, 2022). این ابزارهای پیشرفته به طور ویژه در سیاست‌های خارجی و دفاعی برخی از کشورها، به ویژه در قدرت‌های بزرگ و استکباری، نقش حیاتی ایفا می‌کنند. این تکنولوژی نه تنها به آن‌ها کمک می‌کند تا تهدیدات را شبیه‌سازی و پیش‌بینی کنند، بلکه در زمینه‌هایی چون حملات سایبری، سلاح‌های خودکار و نظارت بر تهدیدات جهانی نیز نقشی بی‌بدیل ایفا می‌کند. با این حال، استفاده از این ابزارها بدون نظارت و محدودیت می‌تواند به نقض حقوق بشر، افزایش خطر جنگ و تشدید تنش‌های جهانی منجر شود (Izadi & Nezafati, 2024).

نتیجه‌گیری

فقه اسلامی توصیه می‌کند که قوانین و مقرراتی برای نظارت بر استفاده از هوش مصنوعی وضع شود تا از سوءاستفاده‌ها و خطرات احتمالی جلوگیری شود. همچنین آموزش کاربران و مسئولین در مورد مزایا و معایب هوش مصنوعی و چگونگی استفاده صحیح از آن بسیار مهم است. آگاهی‌بخشی در این زمینه می‌تواند از بسیاری از مشکلات و جرایم جلوگیری کند. بطور کلی از منظر فقه و اسلام، استفاده از هوش مصنوعی مانند هر تکنولوژی دیگری، زمانی جایز و حتی مفید است که با اصول و ارزش‌های اسلامی همخوانی داشته باشد. مهم‌ترین نکته این است که استفاده از هوش مصنوعی نباید منجر به نقض حقوق، امنیت، و عدالت شود و باید در راستای منفعت و رفاه عمومی باشد.

یکی دیگر از نگرانی‌های اصلی در مورد هوش مصنوعی، از بین رفتن شغل‌های انسانی به دلیل خودکارسازی فرآیندها است. این مسئله می‌تواند منجر به بیکاری و مشکلات اقتصادی برای افراد شود که از منظر فقه اسلامی نیازمند توجه ویژه‌ای است (Albokarami, 2024).

در بسیاری از جوامع، دین و ارزش‌های اخلاقی نقش مهمی در ایجاد و حفظ امنیت ایفا می‌کنند. تعالیم دینی مانند اسلام، که بر همکاری، همدلی و رعایت حقوق دیگران تأکید دارند، می‌توانند به تقویت امنیت اجتماعی کمک کنند.

همانطور که در طول پژوهش مشاهده شد، بررسی پیامدهای مثبت و منفی استفاده از هوش مصنوعی از منظر فقه اسلامی دارای اهمیت بسیاری است. این اهمیت ناشی از تأثیرات عمیق این فناوری پیشرفته بر جنبه‌های مختلف زندگی انسان و ضرورت هماهنگی آن با اصول و ارزش‌های اسلامی است. فقه اسلامی به عنوان یک نظام جامع حقوقی و اخلاقی، بر اساس اصول و قواعدی بنا شده است که باید در همه جنبه‌های زندگی رعایت شوند. استفاده از هوش مصنوعی نیز باید با این اصول مطابقت داشته باشد تا از هر گونه تخلف از احکام شرعی و اخلاقی جلوگیری شود.

در نتیجه انطباق کارکرد هوش مصنوعی با فقه اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چرا که استفاده از تکنولوژی‌های نوین باید با اصول و مبانی دینی و اخلاقی هماهنگ باشد. فقه اسلامی به عنوان مجموعه‌ای از قوانین و احکام شرعی، تعیین‌کننده راهبردها و چارچوب‌هایی است که رفتار مسلمانان را در زمینه‌های مختلف زندگی هدایت می‌کند. با توجه به پیشرفت‌های سریع هوش مصنوعی و نفوذ آن در تمامی جوانب زندگی، ضرورت دارد که کاربردهای این فناوری با مبانی و اصول فقهی تطبیق یابد.

از منظر فقه اسلامی، کرامت انسانی بسیار حائز اهمیت است و این دانش تأکید زیادی بر حفظ حرمت و کرامت انسان دارد. هوش مصنوعی می‌تواند اطلاعات شخصی و حریم خصوصی افراد را جمع‌آوری و تحلیل کند که ممکن است باعث نقض حریم خصوصی شود. بنابراین، استفاده از هوش مصنوعی باید با توجه به حفظ حرمت افراد و رعایت اصول فقهی در مورد حریم خصوصی تنظیم شود. به بیان دیگر استفاده از هوش مصنوعی نباید به گونه‌ای باشد که موجب تحقیر یا تضعیف کرامت انسانی شود. بعنوان مثال استفاده نادرست از این فناوری در حوزه‌هایی مانند حریم خصوصی، می‌تواند به نقض کرامت افراد منجر شود.

اخلاق حرفه‌ای در قرآن به اصولی مانند صداقت، امانت‌داری، عدالت، وفای به عهد، تلاش و رعایت حقوق دیگران اشاره دارد. این اصول به‌طور مستقیم قابل استفاده در محیط‌های کاری و حرفه‌ای هستند و می‌توانند منجر به تقویت اعتماد، عدالت و بهره‌وری در جامعه شوند. با رعایت این اصول، افراد نه تنها در حرفه خود موفق‌تر خواهند بود، بلکه به تأمین رفاه عمومی و حفظ نظم اجتماعی نیز کمک خواهند کرد.

فقه اسلامی بر عدالت اجتماعی تأکید بسیار دارد و عدالت و پرهیز از تبعیض از اصول اساسی فقه اسلامی است. الگوریتم‌های هوش مصنوعی ممکن است ناآگاهانه منجر به ایجاد تبعیض‌های نژادی، جنسیتی یا اقتصادی شوند. بنابراین، لازم است که این الگوریتم‌ها با توجه به اصول عدالت در فقه اسلامی تنظیم و بازبینی شوند. بررسی

پیامدهای هوش مصنوعی از منظر فقهی می‌تواند به تضمین اجرای عدالت در استفاده از این فناوری کمک کند. بعنوان مثال جلوگیری از تبعیض در الگوریتم‌های هوش مصنوعی یا توجه به مسائل بیکاری ناشی از خودکارسازی فرآیندها می‌تواند مانع از نابری و تبعیض اجتماعی شود و این امر مطابقت کارکرد این فناوری با فقه اسلامی را نشان می‌دهد.

از منظر فقه اسلامی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی در استفاده از هر فناوری ضروری است. هوش مصنوعی نیز باید تحت نظارت و مقرراتی قرار گیرد که افراد و نهادها در قبال استفاده از آن پاسخگو باشند و هرگونه تخلف یا سوءاستفاده از آن پیگیری شود.

فقه اسلامی بر اهمیت تصمیم‌گیری آگاهانه و مسئولیت‌پذیری تأکید دارد و به استفاده مسئولانه و خردمندانه از علم و فناوری توصیه می‌کند. در نتیجه هوش مصنوعی به طور گسترده‌ای در تصمیم‌گیری‌های خودکار استفاده می‌شود، اما باید اطمینان حاصل شود که این تصمیمات مطابق با اصول اخلاقی و مسئولیت‌پذیری فقهی باشند. استفاده از این تکنولوژی باید به گونه‌ای باشد که نه تنها منافع مادی بلکه منافع معنوی و اجتماعی نیز در نظر گرفته شود.

فقه اسلامی به حفظ امنیت و صلح عمومی اهمیت زیادی می‌دهد. هوش مصنوعی می‌تواند در بهبود امنیت عمومی مؤثر باشد، اما همچنین ممکن است تهدیداتی را نیز ایجاد کند. بررسی فقهی استفاده از هوش مصنوعی می‌تواند به تدوین مقرراتی برای جلوگیری از تهدیدات امنیتی و حفظ صلح عمومی کمک کند.

هوش مصنوعی با کاربردهای گسترده و متنوع خود می‌تواند تأثیرات بسیار مثبتی بر جنبه‌های مختلف زندگی انسان داشته باشد. این فناوری با بهبود فرآیندها، افزایش بهره‌وری و ارائه راه‌حل‌های نوآورانه، می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی و پیشرفت جامعه کمک کند. با این حال، استفاده مسئولانه و اخلاقی از هوش مصنوعی نیز بسیار حائز اهمیت است. با توجه به پیچیدگی‌های هوش مصنوعی، فقه اسلامی می‌تواند به تصمیم‌گیری‌های شرعی کمک کند. بررسی پیامدهای مثبت و منفی هوش مصنوعی از منظر فقهی می‌تواند راهنمایی‌های

مصنوعی در فقه معاملات، فقه جزا و حقوق خانواده، نیازمند بررسی و تطبیق با اصول اسلامی هستند، که این امر پژوهشهای متعددی را طلب میکند و پیشنهاد میشود در این رابطه بررسی‌های دقیقی انجام گیرد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

EXTENDED ABSTRACT

The evolution of artificial intelligence (AI) has sparked extensive discussions regarding its ethical, legal, and religious implications. As AI systems continue to infiltrate various aspects of society, including economics, governance, security, and even religious jurisprudence, questions arise about their compatibility with established legal and moral frameworks. Islamic jurisprudence (fiqh) is particularly significant in this context, as it provides a comprehensive ethical and legal structure for addressing contemporary challenges. One of the fundamental concerns is the role of AI in economic transactions, particularly in financial markets where algorithmic trading and automated investment strategies raise questions about compliance with Islamic economic principles. Islamic law prohibits exploitative financial practices such as usury (riba), and scholars debate whether AI-driven financial mechanisms adhere to or violate these principles (Gharati, 2004). Another pressing issue concerns AI's impact on social justice, particularly in relation to wealth distribution and economic disparity. Islam emphasizes economic equity and the fair distribution of resources, yet AI-driven automation and algorithmic decision-making have been shown to exacerbate economic inequalities (Tabarsi, 1985). The potential for AI to centralize financial power in the hands of a few corporations or governments challenges the Islamic concept of social justice, necessitating the development of

روشنی برای استفاده صحیح و شرعی از این فناوری فراهم کند. انطباق مسائل مرتبط با هوش مصنوعی با مسائل فقهی می‌تواند به ارتقاء سطح آگاهی و دانش دینی جامعه در خصوص این فناوری پیشرفته کمک کند. این امر می‌تواند منجر به استفاده هوشمندانه‌تر و مسئولانه‌تر از هوش مصنوعی شود.

در پایان باید خاطر نشان کرد که با ظهور مسائل جدید در حوزه هوش مصنوعی، فقه اسلامی نیازمند اجتهاد و تطبیق احکام برای پاسخگویی به چالش‌های جدید است و مسائل مربوط به هوش

ethical guidelines for the implementation of AI in economic systems.

AI's impact on the legal system also demands scrutiny from an Islamic jurisprudential perspective. Predictive policing, AI-based sentencing recommendations, and algorithmic decision-making in judicial processes have raised concerns about fairness, bias, and due process (Tabatabai, 1995). Islamic law places a strong emphasis on justice ('adl) and accountability (mas'uliyah), both of which must be upheld in the implementation of AI-driven legal systems. A critical concern is whether AI can replace human judges in issuing legal rulings. The concept of ijtihad (independent reasoning in jurisprudence) is a distinctly human endeavor that relies on moral, ethical, and contextual considerations, which AI lacks (Makarem Shirazi, 2008). Therefore, scholars argue that while AI can assist in legal research and data analysis, it should not replace human judges or muftis (Islamic jurists). Additionally, AI-driven surveillance and mass data collection raise ethical and legal concerns about privacy and personal freedoms. In Islam, privacy (sitr) is a fundamental right, and any form of mass surveillance must be critically examined to ensure that it does not violate Islamic moral principles (Gharati, 2004). Governments and corporations must establish clear ethical and legal guidelines to prevent AI-powered surveillance systems from infringing on fundamental human rights.

The ethical implications of AI in warfare and national security also warrant a jurisprudential

examination. AI-powered autonomous weapons, drone warfare, and algorithmic military strategies introduce moral dilemmas that challenge traditional Islamic views on armed conflict. In Islamic jurisprudence, the conduct of war (jihad) is governed by strict ethical principles, including the protection of civilians, proportionality in response, and adherence to moral constraints in combat (Kulayni & Behnazhad, 1996). The deployment of AI-driven weaponry raises concerns about accountability, as autonomous systems operate without direct human oversight, making it difficult to assign moral and legal responsibility for their actions (Tabatabai, 1995). Additionally, AI-driven cyber warfare poses new ethical challenges, as Islamic law condemns deceit and treachery in conflict (Bahrani, 2002). The potential for AI to be weaponized for misinformation campaigns, digital espionage, and cyberattacks raises ethical questions that require careful analysis within the framework of Islamic moral philosophy. Scholars emphasize the need for international legal agreements and ethical regulations to govern the use of AI in military and security contexts, ensuring that it aligns with principles of justice and human dignity.

The impact of AI on employment and labor rights is another significant area of concern. The widespread automation of jobs due to AI-driven technologies has led to fears of mass unemployment, particularly in industries reliant on routine and manual labor (Nasr & Rahmati, 2003). From an Islamic perspective, work (kasb) is not only a means of economic sustenance but also a moral obligation that fosters personal growth and social cohesion. The displacement of workers due to AI-driven automation contradicts Islamic teachings that emphasize the dignity of labor and the need for economic equity (Tabatabai, 1995). Scholars argue that AI implementation in labor markets should be accompanied by policies that ensure job security, skill development, and economic redistribution to protect vulnerable workers. Additionally, AI-driven employment algorithms that influence hiring decisions must be

scrutinized for biases that may perpetuate discrimination and inequality (Hakim & Ebrahimi, 2024). Islamic ethics demand fairness in economic interactions, requiring that AI systems be designed and monitored to prevent unjust outcomes. The potential for AI to exacerbate social inequality highlights the necessity of ethical governance structures that align technological advancements with Islamic principles of justice and social responsibility.

AI's integration into healthcare also presents ethical challenges that require examination through an Islamic jurisprudential lens. AI-driven medical diagnosis, robotic surgeries, and personalized treatment plans have the potential to enhance healthcare delivery, yet they also raise concerns regarding medical ethics, patient autonomy, and liability (Farahani & Mirzadeh Kouhshahi, 2022). Islamic bioethics emphasizes the principles of beneficence (ihsan), non-maleficence (darar), and informed consent, all of which must be upheld in the deployment of AI in healthcare. One major concern is the delegation of medical decision-making to AI, as human doctors are bound by ethical and religious duties to prioritize patient welfare, whereas AI operates based on algorithmic efficiency (Ghasempour & Safaei, 2024). Additionally, the use of AI in genetic modifications and biomedical research raises theological questions about the extent to which humans should intervene in natural biological processes. Islamic teachings uphold the sanctity of human life and caution against excessive intervention in natural creation (fitrah) (Tabarsi, 1985). The potential for AI to be used in human enhancement technologies, such as brain-computer interfaces or genetic editing, necessitates careful ethical and religious considerations to ensure compliance with Islamic moral values.

In conclusion, AI presents both opportunities and challenges that require careful ethical and legal analysis within the framework of Islamic jurisprudence. While AI has the potential to enhance human capabilities and improve societal well-being, its deployment must align with

principles of justice, accountability, and human dignity. Islamic law provides a valuable ethical framework for addressing the moral implications of AI, ensuring that technology serves humanity rather than exacerbating social and economic inequalities. The rapid advancement of AI necessitates ongoing dialogue between religious scholars, ethicists, policymakers, and technologists to develop comprehensive guidelines that balance innovation with ethical responsibility. A jurisprudential approach to AI ensures that emerging technologies contribute to human welfare while remaining grounded in moral principles that uphold fairness, justice, and social harmony.

References

- Abdi, B., & Samimi, M. (2010). The Role of Expert Systems in the Management of Military Organizations. *Military Management*(40), 177-198.
- Aghajani, M. (2021). *Artificial Intelligence from Basic to Advanced*. Nasl-e Roshan.
- Albokarami, H. (2024). A Review of the Role of Artificial Intelligence in Patient Treatment Management in Hospitals: From Admission to Treatment. Second International Congress on Science, Engineering, and New Technologies.
- Alipour, M. (2009). *Introduction to the History of the Science of Principles*. Al-Mustafa (PBUH) International Center for Translation and Publishing.
- Alizadeh, A., & Kaviani, M. M. (2011). The Right to Individual Security in the Constitution of the Islamic Republic of Iran. *41*(4(4)), 257-272.
- Bahrani, S. Y. (2002). *Al-Durar al-Najafiyya* (Vol. 3). Mustafa (PBUH) Heritage Revival Company.
- Barzegar, M., & Gholamhossein, E. (2019). Criminal Liability of the Autonomous Vehicle User for Injuries Caused by It. *Criminal Law Research*(30), 201-229.
- Darikvand, F. Z. (2022). The Right to Education from the Perspective of Imamiyyah Jurisprudence and Iranian Law. *International Journal of Legal Studies*, 6(21).
- Desouza, K. (2002). *Managing Knowledge With Artificial Intelligence*. Westport. <https://doi.org/10.5040/9798216977254>
- Farahani, A., & Mirzadeh Kouhshahi, N. (2022). Artificial Intelligence, Human Rights Violations, and Liability. Iran.
- Farajollahi, M. (2015). *Development of a Legal Expert System for Solving Inheritance Issues in Iran* Faculty of Engineering, Tarbiat Modares University]. Tehran.
- Firoozabadi, M. i. Y. q. (1994). *Qamus al-Muhit* (Vol. 4). Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Gharati, M. (2004). *Tafsir Noor* (11 ed., Vol. 10). Cultural Center for Quran Lessons.
- Ghasempour, A., & Safaei, N. Z. (2024). Legal Issues Arising from Artificial Intelligence in Labor Law. *Scientific Journal of Government and Law*, 5(1(15)), 59-80.
- Ghiamatyoun, M. H. (2015). *Intrusion Detection Using Data Mining Methods* Faculty of Industrial Engineering, K. N. Toosi University of Technology]. Tehran.
- Hajializadeh, A., & Nasiri, F. (2021). Artificial Intelligence and E-Commerce from the Perspective of Jurisprudence, Law, and Global Trade. *Journal of New Approaches in Islamic Studies*(9), 79-122.
- Hakim, S. M., & Ebrahimi, S. H. (2024). A Jurisprudential and Legal Review of the Deprivation of Citizen Security in Artificial Intelligence. *Islamic Jurisprudence and Legal Research Journal*(72), 10-74.
- Izadi, J., & Nezafati, T. (2024). An Examination of the Military and Political Threats and Opportunities of Artificial Intelligence on Iran's National Security. *International Relations Studies*(67), 217-237.
- King, T. C., Agarwal, N., Taddeo, M., & Wahbi, Z. (2023). Artificial Intelligence Crimes: An Interdisciplinary Analysis; Threats and Predictable Solutions. *Civilizational Law*, 6(18), 133-154.
- Kulayni, M. i. Y. q., & Behnazhad, A. (1996). *Usul al-Kafi*. Arayeh Publications.
- Mahdizadeh, S. (2017). *Modeling and Predicting Some Parameters Used in Water and Agricultural Management Using AI Models and Integrating These Models with Stochastic Methods* Faculty of Agriculture, Urmia University]. Urmia.
- Makarem Shirazi, A. M. S. M. A.-D. S. d. (2008). *Ethics in the Quran*. Imam Ali ibn Abi Talib Publications.
- Meshkini, A. (1995). *Istilahat al-Usul wa Mu'azam Abhathiha* (6 ed.). Al-Hadi.
- Motahhari, M. (2015). *General Islamic Sciences: Usul al-Fiqh and Fiqh*. Sadra.
- Motalabi Karbakandi, H. (2013). *Analysis of Artificial Intelligence and Its Functions Compared to Human Thinking* Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Qom]. Qom.
- Mousavi, R. (2000). *Introduction to the Basics of Fiqh or Islamic Law*. Danesh Shargh.
- Nasr, H., & Rahmati, E. A. (2003). *Ideals and Realities of Islam*. Jami Publications.

- Nazarpour, M., Mousavi, S. H. N., & Hosseini Shirvani, M. S. (2020). Application of Artificial Intelligence in Tax Auditing. *Audit Knowledge Journal*(81), 198-226.
- Nikzad Dinan, H. (2020). The Economics of Artificial Intelligence: Future Consequences on Work. *Bazkhord Journal*(15).
- Noori, M. E. (1999). *Introduction to Fiqh*. Ahsan al-Hadith.
- Ragheb Isfahani. (1996). *Mufradat Alfaz al-Quran (Translation of Mufradat Ragheb)*. Navid-e Islam Publications.
- Rostami, M. (2022). Identifying and Introducing the Practical Capacities of Artificial Intelligence in the Development of Strategic Themes in Military Organizations. *Strategic Defense*, 20(78), 34-73.
- Sadeghi, M., & Mehdi, N. (2019). Smart Contract Technology: A Tool for the Development of E-Commerce: Requirements and Policies. *Journal of Technology Growth*(61), 1-11. <https://doi.org/10.52547/jstpi.20805.16.61.1>
- Sadoughi, F., & Abbas Sheikh, T. (2011). Application of Artificial Intelligence in Medical Decision-Making. *Health Information Management*(3), 440-445.
- Saedi Razi, M. (2020). What Transformation Does Artificial Intelligence Bring to Jurisprudence and Principles? First National Conference on Artificial Intelligence and Islamic Sciences,
- Saleh Abadi, R. (2019). *Determining the Scope of Artificial Intelligence Research from the Perspective of Law and Public Interest* Faculty of Law, Shahid Beheshti University.
- Saraabadani, A. (2018). *Artificial Intelligence and Expert Systems*. Jaliz.
- Sedighi, S. (2016). Physical Health in the Quran. National Conference on Health from the Perspective of the Holy Quran,
- Tabarsi, F. i. H. (1985). *Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Quran*. Dar al-Ma'arifa & Nasir Khosrow.
- Tabatabai, M. H. (1995). *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran*. Islamic Publishing Office of the Society of Seminary Teachers.
- Tahanawi, M. (1997). *Kashshaf Istilahat al-Funun*. Dar al-Kutub al-Ilmiyya.
- Valipour, A., & Esmaeili, M. (2021). Feasibility of Civil Liability for General Artificial Intelligence in Cases of Damage Under Civil Law. *Contemporary Legal Thought Quarterly*, 2(3), 1-8.
- Vijeh, M. R. (2011). Legal Security as a Condition for Judicial Security. *Rahbord*, 20(58), 95-130.
- Yousefi, A. A. (2005). Economic Justice from the Perspective of Islam with Specific Reference to the Liberal Capitalist System. *Ketab-e Naqd*(37), 51-72.